

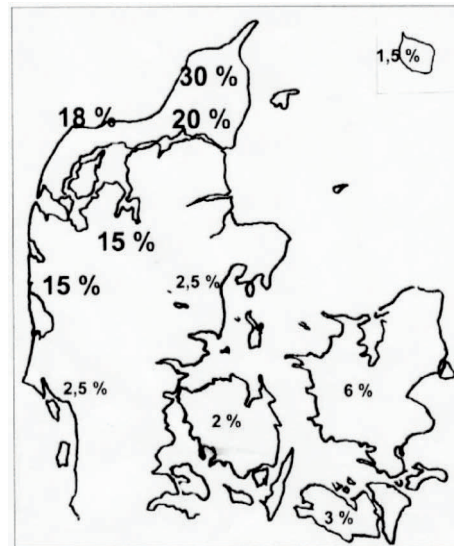

Fokus på de nord- og vestjyske gårdmøller

For 100 år siden var der over 16.000 gårdmøller i Danmark. De fleste af dem leverede energi til drift af gårdens maskiner - fx kværn, tærskværk og hakkelsesmaskine. Andre drev gårdens vandværk. Kun en enkelt gårdmølle kan stadig ses i landskabet. Den står på laden fra gården Østerklit i Tversted Klitplantage nord for Hirtshals (billedet herover). Desuden er der bevaret 3 gårdmøller på museer (2 på Hjerl Hede og 1 på Fur Museum). Mere eller mindre komplette dele af yderligere et par håndfulde gårdmøller findes i museernes magasiner, hos DVS og hos private samlere.

Resten af de over 16.000 gårdmøller er forsvundet. Derfor er det meget vigtigt at bevare dem, der er tilbage. Men det er også vigtigt at bevare sporene efter de gårdmøller, der forsvandt - for at kunne fortælle historien om dem. Den er nemlig aldrig blevet fortalt. Næsten alt, hvad der er skrevet om vindmøller i Danmark, handler om de store kornmøller. Dem kan man også stadig se mange af - både på museer og ude i landskabet.

Geografisk var gårdmøllerne meget skævt fordelt. 75% af dem stod i fem af de tidligere nord- og vestjyske amter (Hjørring, Aalborg, Thisted, Ringkøbing og Viborg amter). Kortet til højre viser, hvor stor en procentdel af gårdene i forskellige dele af landet, der havde vindmøller i 1923. I de mest vindrige egne langs den jyske vestkyst og omkring Limfjorden havde hver tredje gård sin egen mølle. Længere østpå i Jylland og på øerne var der færre gårdmøller.

Billederne fortæller en del af historien

Der er heldigvis bevaret mange billeder af nogle af de forsvundne gårdmøller. Fotoet herover med de tre gårdmøller ved Næsborg SØ for Løgstør er et udsnit af et panoramabillede i glas og ramme, som formentlig blev taget med til USA af danske udvandrere omkring 1920. På rammens bagside var der sat navn på de tre gårde med vindmøller Den ene var ejerens barndomshjem, de to andre var ejet af nære slægtinge.

Når billedet igen kom tilbage til Danmark var det fordi den kendte amerikanske vindmølle-historiker T. Lindsay Baker i 2008 købte det på en web-auktion for 16 dollars. Da han i august 2011 besøgte samlingen i Lem havde han det med som en gave til DVS.

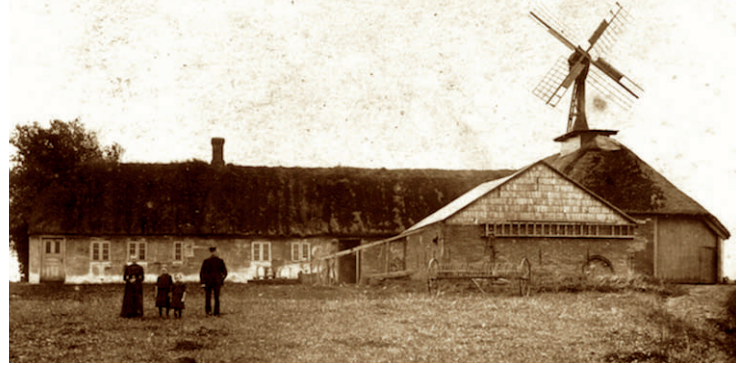
De fleste billeder af gårdmøller kan dog findes tættere på. Igennem de snart 20 år, DVS har beskæftiget sig med vindmøllehistorien, har vi haft et frugtbart samarbejde med lokalarkiver og lokale museer, der har leveret billeder til udstillinger og artikler i årsskrifterne. Og vi ved, at der er meget mere derude.

Lige nu er denne vigtige del af kulturarven ved at blive gjort mere synlig, fordi billederne bliver digitaliseret og nogle af dem kan findes på internettet. For det enkelte lokalområde kan billederne være med til at fortælle den lokale historie. Men set i sammenhæng med billeder helt andre steder i landet kan de også være med til at fortælle historien om de 16.000 vindmøller, der var for 100 år siden. Og om de møllebyggere, der opførte de første gårdmøller og de fabrikker, der producerede møllerne, da der blev rigtig mange af dem i de første tiår af det 20. århundrede.

DVS' gårdmølleprojekt, der blev søsat i 2015, går ud på at samle mest muligt af den viden om gårdmøllerne, der bl.a. findes i lokalarkiverne. Resultatet planlægges formidlet i 2017 med en udstilling og en rapport eller bog. Der er søgt om fondsstøtte til denne del af projektet, der iøvrigt (som DVS' andre aktiviteter) gennemføres med frivillig, ulønnet arbejdskraft.

Husmølle på Søndervang Gård i Stadil.
(Stadil Lokalhistoriske Arkiv).

Stokmølle på "Havskovhedehus" i Gudum ca. 1920.
(Gudum Sognearkiv)

Vindmotor (Vindrose) på Houbakgård i Bjergby.
(Bjergby-Mygdal Lokalhistoriske Arkiv)

8-vinget klapsejler på gården "Hjortkjær" ved Ramme.
(Dybe - Ramme Lokalarkiv)

De mest almindelige gårdmølle typer

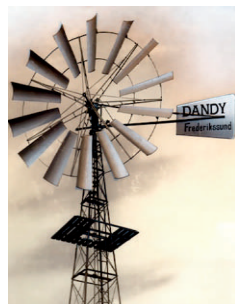
1

2

3

4

5

6

7

1: Husmølle. Mange af de tidlige gårdmøller var udformet som små kopier af de store "hollandske" kornmøller. De var sandsynligvis hovedsageligt bygget af lokale møllebyggere.

2: Stokmølle. Den dominerende gårdmølletype i perioden 1875-1910. Møllen havde navn efter den kraftige lodrette træstok der var det bærende element. Når møllen skulle i brug blev der sat sejl på vingerne og stokken blev med håndkraft drejet op mod vinden. Møllerne blev bygget på stedet af lokale eller omrejsende møllebyggere.

3: Vindrose. I det nordlige Jylland, hvor det blev den mest almindelige mølletype, blev navnet "vindmotor" også hyppigt brugt. I andre dele af landet var det en fælles betegnelse for de nye industrielt fremstillede møller (vindrosen og klapsejler). De mange tætsiddende blade var regulerbare og møllen rettede sig selv ind efter vinden med de to tværstillede "krøje-rotorer". I forhold til stokmøllerne blev den dyrere mølle markedsført som "selvregulerende"..

4: Vindrose med faste blade. Disse små møller (3-5 m rotordiameter) blev primært brugt til vandpumpning. I 1890'erne importeredes de fra USA. Efter århundredeskiftet produceret af flere fabrikker, især på Sjælland.

5: "Kludesejler" Efter de nyere mølletypers lancering blev de ældre møller med sejl ofte betaget "kludemøller" eller "kludesejler". På denne udgave fra 1890'erne er stokmøllens trækonstruktion udskiftet med et jerntårn og møllen kan drejes efter vinden fra jorden med et håndsving og en lodret aksel til en indvendig tandkrans i møllehatten.

6: Stokmølle med klapper og vindfane: Også på den type (fra omkring 1900) blev noget af den industrielt fremstillede møllers teknologi kombineret med en traditionel trækonstruktion. Stokken er bevaret inden i det lukkede mølletårn, vingerne har fået drejelige klapper og en bagudrettet vindfane, der retter møllen ind efter vinden.

7: Klapsejler. Fra omkring 1900 sammen med vindrosen den mest udbredte danske vindmølle. 4, 5 eller 6 vinger (i sjældne tilfælde 8) med drejelige træklapper. Bortset fra danske møller, der blev eksporteret eller fremstillet på licens i Tyskland er denne mølletype kun kendt fra Danmark.

Plancheudstilling om gårdmøller

I forbindelse med gårdmølleprojektet har DVS fremstillet en udstilling med 12 plancher i formatet 60x84 cm, der fortæller om de danske gårdmøllers historie. Udstillingen udlånes til lokalarkiver eller museer, der ønsker at deltage i projektet. Udstillingen blev i juni-juli 2015 vist på Bundsbæk Mølle, der er en del af Ringkjøbing-Skjern Museum, og i september-oktober 2015 på Hjerl Hede Frilandsmuseum. I forbindelse med udstillingen i Bundsbæk blev der holdt orienteringsmøde med repræsentanter for områdets lokalarkiver. Billedet viser udstillingen på Hjerl Hede.